

Što nam predsjednički izbori mogu reći o političkim trendovima u Hrvatskoj

Komentar

Andrija HENJAK

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
ahenjak@fpzg.hr

Netom održani predsjednički izbori četvrti su po redu na kojima se pokazuje trend koji je već 15 godina vidljiv na svim ostalim izborima u Hrvatskoj. Trend se ukratko može opisati kao slabljenje snage stranačkih blokova ljevice i desnice i porast broja birača koji ne pripadaju niti lijevom niti desnom bloku. Od Borisa Mikšića, Nadana Vidoševića, Ivana Vilibora Sinčića, Miroslava Škore, Mislava Kolakušića, Darija Juričana, Ivana Pernara, Dalije Orešković, čak i Milana Bandića, Dragana Primorca ili Milana Kujundžića, dugačak je popis kandidata koji su na predsjedničkim izborima osvojili značajan broj glasova, iako nisu bili kandidati glavnih stranaka odnosno stranačkih blokova. Dok su neki od njih imali prepoznatljivu ideološku poziciju i bili ograničeni na birače jednog dijela političkog spektra, većina ih ipak nije nastupala s jasnim političkim identitetom ljevice ili desnice utemeljenim na odnosu prema povijesti, tradiciji i religiji, kakve u Hrvatskoj imamo. Naprotiv, znatan je dio kandidata jasno pokušavao ostati izvan tih podjela, iako to u hrvatskom političkom kontekstu, gdje političkim i medijskim diskursom dominiraju te teme, nije lako postići.

Ipak, mnogi su politički komentatori već nakon prvog kruga predsjedničkih izbora ustvrdili da rezultati nagovještavaju bitne promjene u političkom razvoju zemlje i pojavu novoga jakog konzervativno-suverenističkog bloka na desnom dijelu političkog spektra te početak unutarnje borbe za političku budućnost HDZ-a. Dok su ovo drugo u izbornoj noći najavili sami protagonisti očekivanih previranja u HDZ-u, za ovo su se prvo komentatori uglavnom oslanjali na vlastite dojmove, uvjerenja, želje i strahove. Iako je uspjeh Miroslava Škore u prvom krugu nedvojben i značajan te, kako su mnogi komentatori istaknuli, predstavlja značajan politički kapital, prije svega za Škoru kao novoga političkog poduzetnika, razlozi njegova uspjeha nisu jednoznačni i uklapaju se u trendove koji u hrvatskoj politici možemo vidjeti već 15 godina, odnosno od predsjedničkih izbora 2005. godine i parlamentarnih izbora 2007. godine. Na izborima 2005. i 2007. godine, održanim u vrijeme završetka konsolidacije stranačkog sustava u lijevi i desni blok, počeli su se pojavljivati kandidati i stranke koji su nastupali neovisno o dvama glavnim političkim blokovima s porukama koje su tražile reformu prevladavajućeg modela politike, ili su barem kao takvi bili percipirani od birača. To je bilo i vrijeme kad su lijevi i desni blok po iz-

bornoj snazi bili gotovo podjednaki, iako nisu svaku put nastupali jedinstveno, i kad su osvajali između 900 tisuća i milijun glasova svaki. Za usporedbu, na posljednjim parlamentarnim izborima 2016. godine ti su se brojevi kretali između 600 i 700 tisuća. Na svim izborima nakon 2007. godine rastao je broj kandidata i stranaka koji su nastupali kao kritičari prevladavajućeg modela politike, a broj njihovih birača rastao je od oko 100 tisuća prije petnaest godina, do između 300 i 500 tisuća na svim predsjedničkim i parlamentarnim izborima u posljednjih deset godina.

Posljednji predsjednički izbori zapravo predstavljaju nastavak tog, mogli bismo reći, sekularnog trenda, koji svakim izbornim ciklusom donosi sve veću snagu stranaka i kandidata koji nisu dio lijevog ili desnog bloka i sve manji udio glasova za HDZ i SDP te njihove kandidate.

U tom kontekstu možemo promatrati i uspjeh Miroslava Škore, koji je od velikog broja medija i komentatora interpretiran kao rezultat nezadovoljstva i otpora desnog dijela biračkog tijela prema HDZ-u, njegovom sadašnjem predsjedniku i politici koju vodi. Nadalje, taj su rezultat analitičari i komentatori povezivali s rezultatom izbora za Europski parlament i značajnim brojem glasova koje su na njima osvojile dvije grupacije stranaka desnice. Ta su tumačenja posljedica dominacije jedinstvenoga interpretativnog okvira kroz koji hrvatski mediji promatraju sve izbore, od lokalnih, parlamentarnih, predsjedničkih i onih za europski parlament. Međutim, osim što se na različitim izborima odlučuje o različitim pitanjima, uloge kandidata i stranka nisu iste, a birači odlučuju prema različitim kriterijima. Stoga nije moguće nedavne predsjedničke izbore promatrati isključivo u kontekstu natjecanja ljevice i desnice na ideološkim, vrijednosnim i simboličkim pitanjima.

Slika je sasvim sigurno puno složenija. Predsjednički se izbori uklapaju u trend slabljenja blokova i povećanja broja birača koji su izvan blokova i koji glasaju za stranke i kandidate koji traže promjenu prevladavajućeg modela politike i zamjenu političkih elita. Nadalje, ove izbore karakterizira dosad najveći broj predsjedničkih kandidata koji nisu povezani uz stranke lijevog i desnog bloka i najveći udio glasova koje su ti kandidati dosad osvojili. Iako su u konačnici u drugi krug ušli kandidati HDZ-a i SDP-a, njihov zajednički udio glasova u prvom krugu bio je tek nešto viši od 53%. Ostali kandidati, koji su gotovo svi nastupali s porukama koje su bile kritične prema prevladavajućem modelu politike, osvojili su ostale glasove, dok gotovo polovina birača nije glasala.

Kakva je bila distribucija karakteristika birača pojedinih kandidata, možemo vidjeti samo iz objavljenih rezultata izlaznih anketa u medijima, pri čemu su ti prikazi uključivali tek nekoliko varijabli koje mjere sociodemografska obilježja birača. Jedan od značajnih nalaza izlaznih anketa pokazuje da je najveći dio mlađih birača glasao za Miroslava Škoru. Drugi je značajan nalaz da birači Miroslava Škore uključuju simpatizere svih stranaka, uključujući i značajan dio simpatizera HDZ-a,

manji broj simpatizera SDP-a, ali i velik broj simpatizera Mosta, Živog zida i stranke Milana Bandića. Sve navedeno upućuje na to da se Miroslav Škoro uspio nametnuti kao najvjerodostojniji nositelj kritike prevladavajućeg modela politike i da je uspio okupiti podršku koja je znatno šira od razočaranih birača HDZ-a i desnice, i koja uključuje velik broj protestnih birača koji nemaju jasan stranački ili blokovski identitet.

Dok ne budu dostupni anketni podatci na individualnoj razini, jedini analitički pogled na rezultate posljednjih predsjedničkih izbora moguć je kroz agregirane podatke o podršci pojedinim kandidatima na razini gradova i općina. Ta vrsta analize ne može nam ništa reći o karakteristikama i strukturi birača koji su glasali za pojedine kandidate, ali nam može reći što karakterizira lokalne zajednice u kojima su pojedini kandidati bili više ili manje uspješni. Valja napomenuti i to da nam ta vrsta analize ne može ništa reći o važnosti pojedinih ideoloških činitelja, političkih identiteta, stavova o političkom sustavu ili medijskih poruka u ovim izborima. Za donošenje zaključaka o utjecaju tih činitelja potrebne su ankete na individualnoj razini.

Iz analiza provedenih na anketnim podatcima prikupljenim za parlamentarne izbore iz 2015. i 2016. godine znamo to da mlađi birači pokazuju vrlo visoku sklonost izbornoj apstinenciji i da je podrška novim strankama koje nastupaju kao kritičari postojećeg sustava izraženija među mlađim biračima, koji pritom imaju i znatno slabije izraženu povezanost s lijevim i desnim političkim identitetom (Henjak, 2018). Nema razloga da ne očekujemo iste trendove i na predsjedničkim izborima, što bi značilo da mlađi birači u većoj mjeri podržavaju kandidate koji nastupaju kao kritičari političkog sustava, političkih elita i prevladavajućeg modela politike.

S druge strane, u posljednjem desetljeću ili dva u Hrvatskoj su sve izraženije razlike u razini razvijenosti i ekonomskoj uspješnosti hrvatskih regija. Osim područja koja su bila zahvaćena ratom, gotovo je cijela Slavonija počela izraženije zaostajati za prosjekom Hrvatske u visini BDP-a, stopi zaposlenosti, dohotku po stanovniku i stopi stanovništva u riziku od siromaštva. Zapadni dio zemlje i, posljednjih godina, obalni pojas, pokazuju vidljivo bolje ekonomske rezultate i višu razinu razvijenosti. Međutim, razvojno zaostajanje Slavonije dugogodišnji je trend što ga ljudi koji žive u toj regiji osjećaju od završetka rata 1995. godine. Još je važnije to da su mlađi birači, koji nemaju iskustvo rata, politički socijalizirani u kontekstu u kojem prevladavajući tip politike godinama nije uspio riješiti razvojne probleme Slavonije. Iako je HDZ sve ovo vrijeme zadržao dominantan politički položaj u Slavoniji, prvi ozbiljni izazivači HDZ-a na lokalnoj razini s desne strane ideološkog spektra dolaze iz Slavonije u obliku Hrvatskoga demokratskog sabora Slavonije i Baranje. Posljednjih su godina razvojni problemi Slavonije postali sve izraženijima, s BDP-om po stanovniku koji se u većini slavonskih županija nalazi na otprilike 50% nacionalnog prosjeka BDP-a po stanovniku.

Upravo se u Slavoniji na ovim predsjedničkim izborima u prvom krugu prvi put dogodilo da je kandidat koji ne pripada HDZ-u ili SDP-u osvojio većinu glasova u čak šest županija, među kojima ih je pet s najnižim BDP-om po stanovniku u Hrvatskoj, i u uvjerljivoj većini njihovih gradova i općina. Upravo je to dugoročno potencijalno najvažniji rezultat prvog kruga predsjedničkih izbora.

Iako brojni komentatori i zainteresirani politički akteri tvrde da je uspjeh Miroslava Škore zapravo pobuna birača desnice protiv politike koju vodi HDZ Andreja Plenkovića i da predstavlja početak nastanka nove političke snage na desnici, postoji velika vjerojatnost da je riječ o nečemu drugom, ali ne manje značajnom. Objavljeni rezultati izlaznih anketa prvog i drugog kruga, te anketa provedenih između dvaju krugova, koje je provela agencija IPSOS Puls, pokazuju da je Miroslav Škoro okupio širok spektar birača, od kojih je, prema anketama, više od polovine glasalo za protestne stranke.

Nadalje, ako pogledamo distribuciju izbornih rezultata na razini jedinica lokalne samouprave, možemo vidjeti da postoji jasna povezanost između visine podrške pojedinim kandidatima i ekonomskog stanja u općini ili gradu. Tablica 1 pokazuje rezultate regresijske analize udjela podrške pojedinim kandidatima s četirima varijablama koje mjere stanje razvijenosti i demografske trendove u 556 gradova i općina.

Rezultati regresijske analize pokazuju da model koji uključuje varijable koje mjere dohodak po stanovniku, nezaposlenost, indeks starenja stanovništva i indeks kretanja stanovništva, ako pogledamo tri glavna kandidata, objašnjava najviše varijacije u ukupnoj podršci Miroslavu Škori. Model objašnjava znatno manje varijacije u podršci Zoranu Milanoviću, i, uvjetno rečeno, populističkim kandidatima poput Pernara i Kolakušića, a najmanje objašnjava razlike u razini podrške Kolindi Grabar Kitarović. S druge strane, model najbolje objašnjava razinu podrške za četiri ostala kandidata (Juričan, Orešković, Peović i Kovač), koja je koncentrirana u razvijenijim općinama i gradovima, odnosno u područjima koje se doživljavaju kao izborna baza ljevice (Grdešić, 2013).

Tablica 1. Rezultati regresijske analize rezultata predsjedničkih izbora na razini JLS

	Milanović	Grabar-Kitarović	Škoro	Pernar i Kolakušić	4 kandidata
dohodak	0.33** (0.10)	-0.36** (0.09)	-0.26** (0.07)	0.01 (0.02)	0.29** (0.02)
nezaposlenost	-0.36** (0.07)	0.12 (0.07)	0.41** (0.05)	-0.12** (0.02)	-0.04* (0.02)
stanovništvo	0.03 (0.05)	-0.08 (0.05)	-0.03 (0.04)	0.01 (0.01)	0.07** (0.01)
starenje	0.05** (0.01)	0.01 (0.01)	-0.05** (0.00)	0.01** (0.00)	0.01* (0.00)
konstanta	17.31** (6.37)	44.80** (5.76)	33.03** (4.46)	10.14** (1.32)	-6.10** (1.36)
F	42.84**	18.62**	89.95**	45.6**	156.8**
R ²	0.23	0.11	0.39	0.24	0.53
N	556	556	556	556	556

*p<0,05, **<0,01

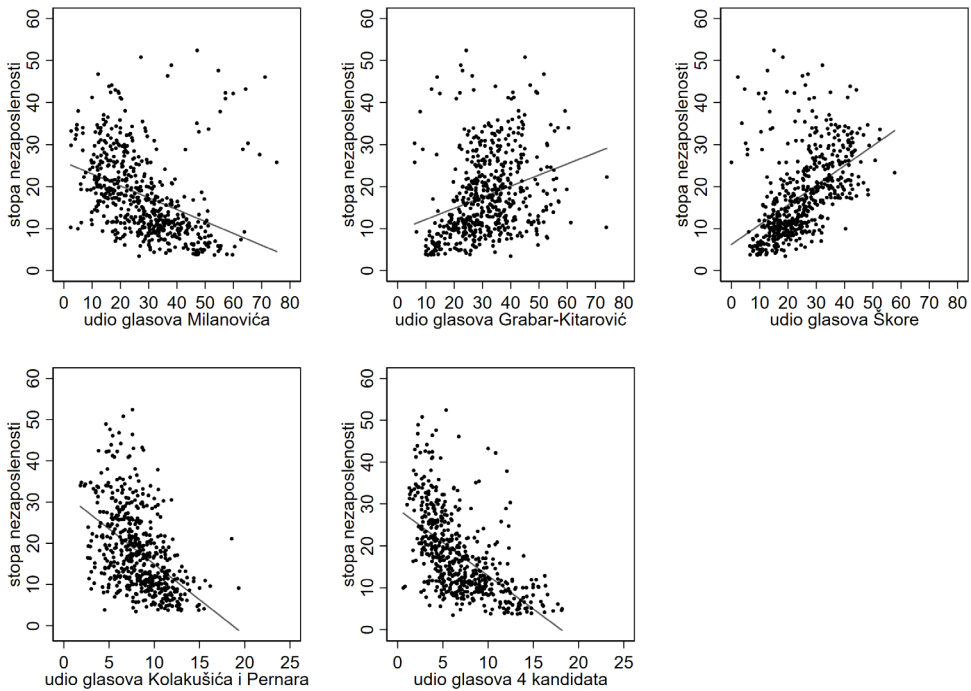
Napomena: Zavisne varijable mjere visinu podrške za kandidata ili zbirnu podršku za kandidate kao udio svih glasova. Nezavisne varijable mjere dohodak po stanovniku u tisućama kuna, stopu nezaposlenosti u postotcima, indeks kretanja stanovništva te indeks starenja stanovništva. Podatci za nezavisne varijable dolaze iz indeksa razvijenosti jedinica lokalne samouprave (2016 – 2017) koje prikuplja Ministarstvo uprave.

Rezultati regresije pokazuju da je razina podrške Miroslavu Škori viša u lokacijama s višom stopom nezaposlenosti, nižom razinom dohotka po stanovniku i sa stanovništvom koji najbrže stari. Istodobno, kod populističkih kandidata poput Pernara i Kolakušića ne vidimo iste efekte, naprotiv, njihova je podrška viša u lokacijama s nižom nezaposlenošću. S druge strane, iako je podrška Kolindi Grabar Kitarović viša u područjima s nižim dohotkom, model objašnjava četiri puta manje varijance u regresiji gdje je zavisna varijabla podrška Kolindi Grabar Kitarović, nego u regresiji gdje je zavisna varijabla podrška Miroslavu Škori.

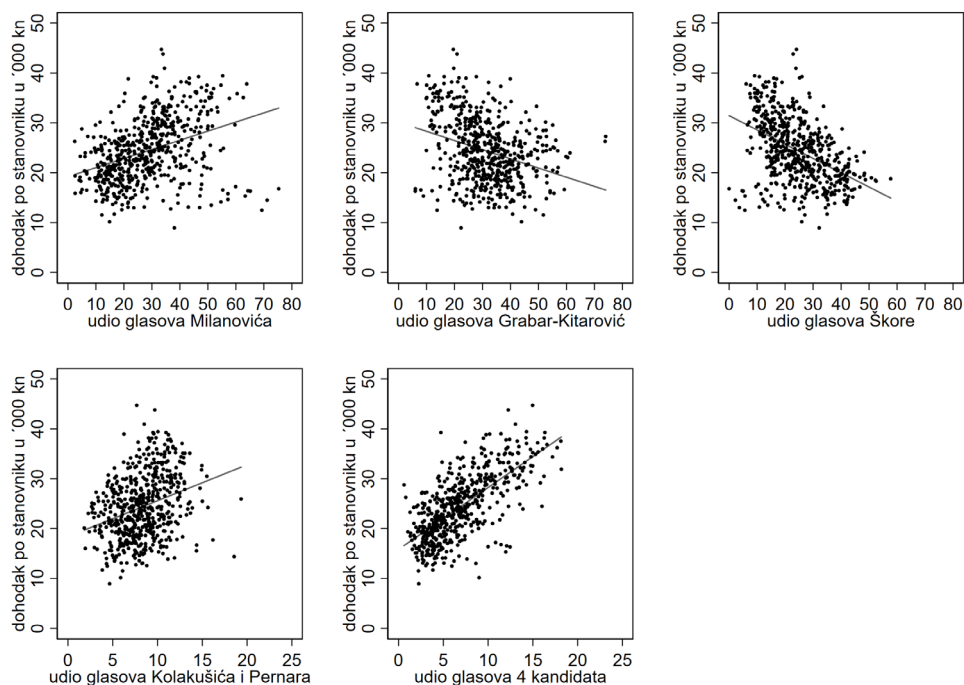
Te rezultate jasnije možemo vidjeti na slikama 1. i 2. koje pokazuju odnos između udjela glasova pojedinih kandidata te stope nezaposlenosti i dohotka po glavi stanovnika u gradu ili općini.

Slike 1 i 2 zapravo pokazuju da su tri glavna kandidata najvišu razinu podrške ostvarili u različitim područjima Hrvatske. Dok je udio glasova Zorana Milanovića najviši u općinama i gradovima s najmanjom nezaposlenošću i najvišim dohotkom, podrška Miroslavu Škori najviša je u općinama i gradovima s najvišom nezaposlenošću i najnižim dohotkom. Ta bi korelacija bila i veća kad bi se iz analize isključilo nerazvijene općine iz Slavonije, unutrašnjosti Dalmacije, Like, Korduna i Banovine u kojima srpska zajednica čini većinu stanovništva i koje su većinom glasale za Zorana Milanovića. Podrška Kolindi Grabar Kitarović donekle je raspršenija i manje povezana s ekonomskim stanjem, što se može objasniti visokom podrškom u srednje razvijenim gradovima i općinama središnje Hrvatske i Dalmacije.

Slika 1. Odnos stope nezaposlenosti i udjela glasova pojedinih kandidata

Slika 2. Odnos dohotka po stanovniku i udjela glasova pojedinih kandidata

Ti rezultati ukazuju na to da je Miroslav Škoro vrlo vjerojatno ipak mobilizirao znatan broj birača nezadovoljnih ekonomskim stanjem područja u kojima žive. Još je važnije to što rezultati pokazuju da su birači koji žive u područjima koja ekonomski zaostaju spremni podržati protestne kandidate. S obzirom na to da su ta područja dugo vremena pretežno podržavala HDZ, da je kontrolu nad lokalnom i regionalnom samoupravom uglavnom držao HDZ, kao uostalom i nacionalnom razvojnom politikom, taj se nalaz može protumačiti i kao izraz nezadovoljstva HDZ-om i njegovom politikom. Međutim, za razliku od komentatora koji tvrde da su razlozi za nezadovoljstvo ideološki (Istanbulska konvencija, Marakeški sporazum i slično) vjerojatnije je da je razlog za nezadovoljstvo povezan uz ekonomsko stanje, iseljavanje stanovništva i nedostatak jasne razvojne politike koja bi to promijenila.

Ako je podrška Miroslavu Škori ponajprije izraz nezadovoljstva ekonomskim stanjem i načinom upravljanja, na njega nije moguće odgovoriti promjenom ideološkog smjera unutar HDZ-a niti osnivanjem suverenističko-konzervativnog bloka koji će ideološki izazvati HDZ na desnici. Također, ako je tomu tako, novi kandidati ili stranke neće biti u stanju na dugi rok zadržati protestne birače, ukoliko ne razviju

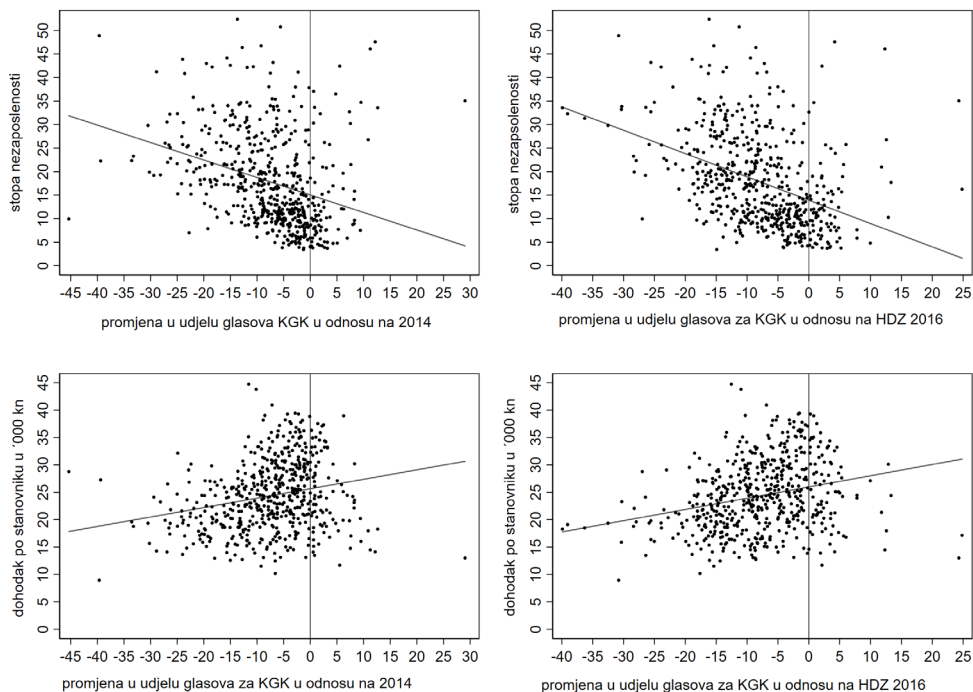
poruke i politike kojima će adresirati ekonomske probleme i probleme upravljanja. Također, HDZ neće moći povratiti ta područja ako ne ponudi vjerodostojan razvojni program i program reformi političkog i administrativnog sustava koji će riješiti probleme upravljanja. Isto vrijedi i za SDP i stranke lijevice, iako su ta područja u izbornom smislu za njih manje značajni.

Kolinda Grabar Kitarović u prvom je krugu dobila manje glasova u odnosu na HDZ na parlamentarnim izborima 2016. godine, ali i u odnosu na prvi krug predsjedničkih izbora 2014. godine. Izlaznost na parlamentarnim izborima 2016. godine je bila tek neznatno viša nego na posljednjim predsjedničkim izborima, dok je na predsjedničkim izborima 2014. godine izlaznost bila za otprilike 120 tisuća niža. 2014. i 2016. godine HDZ i Kolinda Grabar Kitarović dobili su sličan broj glasova (636 i 665 tisuća glasova), odnosno oko 130 i 160 tisuća glasova više nego na ovim predsjedničkim izborima.

Ako pogledamo gradove i općine u kojima je Kolinda Grabar Kitarović izgubila potporu u odnosu na predsjedničke izbore 2014. i 2016. godine (Slika 3), vidimo da postoji izražena korelacija između stope nezaposlenosti i promjene u udjelu glasova za Kolindu Grabar Kitarović u posljednjim predsjedničkim izborima u odnosu na udio glasove iste kandidatkinje i HDZ-a na predsjedničkim izborima 2014. godine i parlamentarnim izborima 2016. godine.

Iz ovih se rezultata može nazrijeti vrsta problema s kojom se HDZ suočava. Ako ova analiza ispravno identificira problem, HDZ se nalazi pred izazovom formiranja poruka i politika kojima će na dulji rok adresirati nezadovoljstvo birača. Međutim, to nije problem samo HDZ-a, nego i svih ostalih stranaka, nezavisnih kandidata i platformi. Na gotovo cijelom političkom spektru stranke imaju problem s uspostavom i održanjem funkcionalne stranačke organizacije i kapacitetima za razvoj javnih politika. Fragmentacija stranačkog sustava proizvela je niz novih stranaka s vrlo malim stranačkim organizacijama i vrlo slabim kapacitetima za formiranje prijedloga javnih politika i njihovo komuniciranje biračima. Novi su fenomen stranačkog sustava platforme, koje nastaju kao skupine takvih, u pravilu slabih, stranaka koje se ne žele ili ne mogu ujediniti u jedinstvenu organizaciju. Platforme međutim ne mogu riješiti organizacijsku slabost stranaka koje ih čine, niti osigurati stabilnu, vjerodostojnu i jaku političku alternativu ma drugi rok. Osim platformi pojavljuju se i individualni kandidati, koji gotovo bez organizacije, koristeći alternativne kanale komunikacije, društvene mreže i nekonvencionalne poruke, uspijevaju mobilizirati znatnu podršku birača, bez realne mogućnosti da se njihove poruke prevedu u javne politike. Na posljednjim predsjedničkim izborima, osim Zorana Milanovića i Grabar Kitarović, gotovo svi ostali kandidati koji su osvojili više od 1% glasova povezani su s malim strankama, platformama ili uopće nisu povezani sa strankama.

Slika 3. Stopa nezaposlenosti i promjena udjela glasova za Grabar Kitarović u odnosu na HDZ na izborima 2016. godine i prvi krug izbora 2014. godine

Hoće li predsjednički izbori imati trajniji utjecaj na politički razvoj Hrvatske, bit će jasnije u bliskoj budućnosti. Gotovo svi protagonisti ovih izbora morat će ubrzo izabrati smjer kojim će se kretati prema parlamentarnim izborima. HDZ će morati izabrati vlastiti smjer na unutarstranačkim izborima koji će odrediti i njegov budući koalicijski potencijal. SDP će morati izabrati platformu i koaliciju za parlamentarne izbore te definirati buduću ulogu koju će u njima igrati predsjednik stranke. Miroslav Škoro, Most i Suverenisti morat će odlučiti o obliku političke organizacije, akterima koje će obuhvatiti i programu s kojim će nastupiti na parlamentarnim izborima, što sasvim sigurno neće biti jednostavan proces. Manje liberalne stranke poput Pametno, Glasa i Starta morat će odlučiti o obliku buduće suradnje i kako nastupiti na izborima. Dario Juričan će trebati odlučiti hoće li predsjednički izbori ostati jedina epizoda njegova političkog djelovanja ili će se projekt rušenja Milana Bandića nastaviti i u drugim arenama. Zasad se čini jedino vjerojatno da su populistički akteri poput Živog zida, Ivana Pernara i Mislava Kolakušića, barem privremeno, prošli

svoj zenit, što otvara priliku potencijalnim novim akterima poput Miroslava Škore, ako na kraju odluči ne biti prije svega konkurencija HDZ-u na desnici.

Ulazak Milanovića i Grabar Kitarović u drugi krug i pobjeda Zorana Milanovića sasvim je sigurno kratkoročno koristila SDP-u, iako su svi problemi stranke u osnovi ostali isti. Ispadanje Miroslava Škore u prvom krugu zasad je uklonilo i mogućnost pokretanja referendumske inicijative za promjenu ustava, što bi vjerojatno bio ishod izbora Miroslava Škore za predsjednika republike. Da bi ponovili sličan rezultat na parlamentarnim izborima, za Škoru i stranke koje ga podržavaju bit će potrebno uspostaviti neki oblik političke organizacije koja može osigurati koordinirano djelovanje brojnih manjih stranaka. Također će biti potrebno oblikovati i političku platformu koja bi mogla okupiti približan broj međusobno ipak dosta različitih birača na parlamentarnim izborima.

LITERATURA

- Grdešić M (2013). Prostorna analiza 'crvene' i 'crne' Hrvatske: eksplorativna studija, *Politička misao*, 50(1): 183-203.
- Henjak A (2018). Lojalnost, glas ili izlazak: izborna participacija i potpora novim strankama u Hrvatskoj, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 14(1): 79-103. <https://doi.org/10.20901/an.14.04>